

УДК 347.921.8(477)

*Ратушна Б. П., к. ю. н., доцент кафедри права,
Львівський національний аграрний університет,
м. Львів.*

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ВТОРИННУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК ЗАПОРУКА ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснюється порівняльна характеристика проблем і перспектив розвитку права на безоплатну вторинну правову допомогу як важливої конституційної гарантії доступності правосуддя в Україні. Зазначається, що надання ефективної безоплатної правової допомоги відбувається шляхом створення взаємопов'язаних складових системи — первинної та вторинної безоплатної правової допомоги; забезпечення належного рівня та оптимального порядку оплати правової допомоги за рахунок державного бюджету; встановлення чіткого кола суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу а також видів цієї допомоги. Встановлено, що скористатись правом на безоплатну вторинну правову допомогу деякі суб'єкти цього права можуть лише обмежену кількість разів, а саме не більше шести разів протягом бюджетного року та не більше ніж за шістьма дорученнями/наказами про надання безоплатної вторинної правової допомоги, виданими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, одночасно. Висловлено міркування про доцільність запровадження таких обмежень для запобігання зловживання правом на безоплатну вторинну правову допомогу в Україні.

Ключові слова: безоплатна первинна та вторинна правова допомога, види правових послуг, суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу, обмеження права на безоплатну вторинну правову допомогу.

*Ratushna B. P., Ph.D., Associate Professor
of the Department of Law, Lviv National
Agrarian University, Lviv.*

THE RIGHT TO SECURITY SECONDARY LEGAL ASSISTANCE AS A WAY FOR ACCESSION OF JUSTICE IN UKRAINE

Abstract. The article provides a comparative description of the problems and prospects of the development of the right to free secondary legal aid as an important constitutional guarantee of the availability of justice in Ukraine. It is noted that providing effective legal aid is through the creation of interconnected system components — primary and secondary free legal aid; ensuring the proper level and optimal order of payment of legal aid at the expense of the state budget; establishing a clear circle of subjects of the right to free secondary legal aid as well as types of this assistance. It was established that the right to free secondary legal aid may be exercised by some subjects of this right only a limited number of

times, namely no more than six times during the budget year and no more than six orders for the provision of secondary legal aid free of charge issued by the centers provision of free secondary legal aid at the same time. The argument about the expediency of introducing such restrictions for preventing the abuse of the right to free secondary legal aid in Ukraine is stated.

Key words: free primary and secondary legal aid, types of legal services, subjects of the right to free secondary legal aid, restriction of the right to free secondary legal aid.

JEL: K 40

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-21>

Постановка проблеми. Доступ до правосуддя є однією із ключових проблем триваючої судової реформи в Україні і нагальною вимогою Європейського суду з прав людини до якісного правосуддя. Адже з погляду ЄСПЛ належний доступ до правосуддя є елементом права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у ст. 6 п. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Запорукою доступності правосуддя є можливість отримання якісної правової допомоги, зокрема безоплатної.

Постановка завдання. Питання правової допомоги завжди викликало жвавий інтерес серед дослідників права. Однак законодавче закріплення безоплатної правової допомоги, зокрема вторинної, значно підвищило цю зацікавленість. У зв'язку з цим постає завдання здійснити науковий аналіз правових положень надання в Україні безоплатної вторинної правової допомоги як важливої гарантії доступу до правосуддя, виявити недоліки та прогалини правового регулювання цього важливого права та сформулювати пропозиції щодо підвищення ефективності реалізації права на безоплатну вторинну правову допомогу.

Стан дослідження. Різні аспекти реалізації права на правову допомогу досліджувались у роботах О. М. Бандурки, Т. В. Варфоломеевої, А. Т. Комзюка, В. В. Копейчикова, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун та ін. Однак багатогранність проблеми якості правової допомоги свідчить про доцільність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Виклад основних положень. Сьогодні багато дослідників цікавляться поняттям правової допомоги, тривають наукові дискусії щодо характеру та природи правової допомоги, існує багато підходів до визначення самого поняття правової допомоги. Широко обговорюється співвідношення понять «правова допомога» та «захист від обвинувачення». Незважаючи на численні публікації, присвячені цим питанням, переважна більшість з них присвячена саме безоплатній правовій допомозі та проблемам її реалізації в Україні.

Насамперед слід зазначити, що право на правову допомогу закріплене в Основному законі нашої держави. Стаття 59 Конституції України проголошує: «Кожен має право на правову допомогу. У передбачених законом випадках ця допомога надається безоплатно» [2]. Ця конституційна декларація передбачає створення в державі умов, за яких кожен міг би задовольнити своє право в отриманні необхідної правової допомоги в будь-якому місці й у будь-який час.

Це означає, що така допомога за Основним Законом має бути доступною, нічим не обмеженою й реальною. Доступність правової допомоги гарантується наявністю системи юридичних установ, здатної забезпечити населення держави доступною, всебічною та якісною юридичною допомогою [3, с. 40–45]. Саме тому забезпечення реалізації права на правову допомогу є важливим конституційно-правовим обов'язком держави. Виконання цього обов'язку також покликане сприяти виконанню Україною своїх міжнародних зобов'язань, визначених у Резолюції № 1466 (2005) «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 05.10.2005 р. [4].

Як зазначив голова Офісу Ради Європи в Україні Мортен Енберг на відкритті заходу Координаційного центру з надання правової допомоги: “безоплатна правова допомога є важливим елементом чесної та ефективної системи правосуддя, що базується на захисті прав людини і верховенстві права. Це основа розширення доступу до правосуддя в межах права на справедливий суд, закріпленого у Статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. І тому дуже важливим є запровадження механізмів для підвищення якості та доступності правової допомоги, гарантованої державою” [5, с. 95–101].

Підтримка розвитку системи безоплатної правової допомоги є важливою з огляду на те, що вона є гарантом забезпечення рівного доступу до правосуддя, правової інформації та консультацій, посилення правової спроможності громад. Питання підтримки розвитку системи безоплатної правової допомоги в Україні є досить актуальним, тому враховуючи висновки та рекомендації звіту Ради Європи за результатами оцінювання системи безоплатної правової допомоги в Україні, система такої допомоги в Україні потребує реформ.

Важливим кроком щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина стало прийняття 2 червня 2011 р. Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (надалі — Закон) [6]. Цей Закон передбачає надання первинної та вторинної правової допомоги. Безоплатна первинна правова допомога — вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. (ст. 7 ч. 1 зазначеного Закону). Безоплатна *первинна* правова допомога передбачає такі види правових послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Така допомога надається кожній особі, тобто громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, в тому числі біженцям, які перебувають під юрисдикцією України (ч. 2 ст. 7 Закону).

Безоплатна *вторинна* правова допомога — вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

(ст. 13 Закону). Цей вид правової допомоги включає такі види правових послуг: 1) захист від обвинувачення; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру.

До суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу згідно зі ст. 14 зазначеного Закону належать різні категорії осіб, зокрема:

1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб;

2) діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту;

3) внутрішньо переміщені особи;

4) особи, до яких застосовано адміністративне затримання;

5) особи, до яких застосовано адміністративний арешт;

6) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими;

7) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;

8) особи, на яких поширюється дія Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту";

9) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань;

10) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

11) особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

12) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України;

13) особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі.

Вказані категорії осіб мають право на різні види правових послуг, передбачених статтею 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Варто зазначити, що право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства

відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу (ст. 14 Закону).

Реальний доступ до безоплатної вторинної правової допомоги в Україні існує з 1 січня 2013 р. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та наказу Міністерства юстиції України від 02.07.2012 р. № 968/5 [7] створено 27 центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Слід зазначити, що скористатись правом на безоплатну вторинну правову допомогу деякі суб'єкти цього права можуть лише обмежену кількість разів. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу, визначені пунктами 1, 2¹, 2², 8, 9, 12, 13 частини першої статті 14, мають право на отримання такої допомоги не більше шести разів протягом бюджетного року та не більше ніж за шістьма дорученнями/наказами про надання безоплатної вторинної правової допомоги, виданими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, одночасно. Така законодавча норма, на наш погляд, свідчить про намагання законодавця обмежити можливість зловживання правом на безоплатну вторинну правову допомогу.

Висновки. Право на безоплатну вторинну правову допомогу є важливою запорукою доступності правосуддя в Україні. Значення цього права важко переоцінити. На жаль, правом на безоплатну вторинну правову допомогу, зрештою як і будь-яким іншим правом, можна зловживати. З метою недопущення зловживання зазначеним правом законодавець встановив для деяких категорій суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу певні обмеження при користуванні цим правом. Однак такі обмеження, як видається, є несуттєвими і не нівелюють значимість цього права.

На наш погляд, законодавчі обмеження у користуванні правом на безоплатну вторинну правову допомогу є цілком виправдані, адже мають на меті здійснити дисциплінуючий вплив на деякі категорії суб'єктів цього права для запобігання проявам недобросовісного використання цієї важливої конституційної гарантії доступності правосуддя.

Література:

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Іванцова А. В. Поняття безоплатної правової допомоги в Україні та за кордоном. *Часопис Академії адвокатури України*, 2015. Том 8. №3(28). С. 40-45.
4. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 5 жовтня 2005 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу:
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

5. Рішко М. І. Проблеми і перспективи розвитку системи безоплатної правової допомоги в Україні. *Право. Серія 18. Економіка і право*, 2016. Випуск 31. С. 95-101.

6. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02. 06. 2011 р. № 3460-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

7. Про утворення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги : Наказ Міністерства юстиції України від 02. 07. 2012 р. № 968/5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

References:

1. Yevropeys'ka konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. — 1996. — №30. — St. 141.

3. Ivantsova A. V. Ponyattya bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy v Ukrayini ta za kordonom. Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny, 2015. Tom 8. №3(28). S. 40-45.

4. Rezolyutsiya 1466 (2005) Parlament-s'koyi Asambleyi Rady Yevropy «Pro vykonannya obov'yazkiv ta zobov'yazan' Ukrayinoyu» vid 5 zhovtnya 2005 r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

5. Rishko M. I. Problemy i perspektyvy rozvytku systemy bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy v Ukrayini. *Pravo. Seriya 18. Ekonomika i pravo*, 2016. Vypusk 31. S. 95-101.

6. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu : Zakon Ukrayiny vid 02. 06. 2011 r. № 3460-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

7. Pro utvorennya tsentriv z nadannya bezoplatnoyi vtorynnoyi pravovoyi dopomohy : Nakaz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny vid 02. 07. 2012 r. № 968/5 : URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.